

Participace žáků a studentů na fungování a rozvoji školy

Tematická zpráva

Praha, červen 2017

2016
2017

Obsah

1	Úvod.....	3
2	Participace žáků základních a středních škol na fungování a rozvoji školy.....	4
2.1	Žákovské parlamenty v základních a středních školách.....	9
2.1.1	Organizace žakovského parlamentu	9
2.1.2	Volby do žakovského parlamentu.....	11
2.1.3	Koordinace žakovského parlamentu	13
2.1.4	Pedagogové a žakovský parlament	15
2.1.5	Smysl žakovského parlamentu ve škole a dovednosti jeho členů.....	16
2.1.6	Pozitivní zkušenosti s fungováním žakovského parlamentu	17
2.2	Hodnocení participace žáků v navštívených školách	18
3	Participace studentů vyšších odborných škol na fungování a rozvoji školy	21
4	Závěry.....	23
4.1	Silné stránky	25
4.2	Slabé stránky.....	25
4.3	Doporučení	26

1 Úvod

Česká školní inspekce předkládá tematickou zprávu z inspekční činnosti zaměřené na participaci žáků a studentů na fungování a rozvoji základních, středních a vyšších odborných škol, která byla realizována podle § 174 odst. 2 písm. a) a d) zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Tematická inspekční činnost se skládala ze dvou částí – z inspekčního elektronického zjišťování a z prezenční inspekční činnosti ve vybraných školách. V inspekčním elektronickém zjišťování, které se uskutečnilo od 12. do 20. září 2016 v podobě on-line elektronického dotazníku pro ředitele škol, bylo zapojeno 3 662 běžných základních a 1 130 středních škol¹, z nichž 1 501 základních a 596 středních škol (206 gymnázií, 337 středních odborných škol a 53 sloučených subjektů) mělo ve škole zřízen žakovský parlament nebo obdobnou strukturu pro zapojení žáků do rozhodování na úrovni školy. Podrobnější informace o této organizované struktuře byly následně formou elektronického dotazníku zjišťovány ve vybraných 191 základních a 99 středních školách². Součástí tematického šetření bylo také inspekční elektronické zjišťování provedené od 27. dubna do 11. května 2017 ve 39 samostatných vyšších odborných školách. V rámci prezenční inspekční činnosti, která byla realizována od září 2016 do dubna 2017, bylo navštíveno 460 základních a 133 středních škol, ve kterých Česká školní inspekce sledovala mimo jiné i problematiku participace žáků na fungování a rozvoji školy, přičemž v 82 základních a 25 středních školách z výše uvedeného celku se Česká školní inspekce podrobně zaměřovala přímo na problematiku žakovských parlamentů.

Na přípravě této tematické inspekční činnosti se podílela také obecně prospěšná společnost Centrum pro demokratické učení (dále „CEDU“).

Vymezení problematiky a cíle inspekční činnosti

Pojem „participace“ představuje zapojení jednotlivců do rozhodovacího procesu. Ve školním prostředí je tento termín definován jako možnost žáků vyjadřovat se k utváření života ve škole a aktivně se na tomto utváření podílet (něco měnit). Jedním z nejdůležitějších nástrojů participace je pak žakovský parlament³, na který byla tematická inspekční činnost nejvíce orientována.

Žakovský parlament je nástrojem občanské i osobnostně-sociální výchovy a přispívá k formování demokratického klimatu školy. Představuje skupinu žáků a studentů (dále pro zjednodušení také jen „žáků“) jedné školy sestavenou ze zástupců jednotlivých tříd. Ti od spolužáků i učitelů sbírají informace o tom, co by mohli ve škole zlepšit či změnit. Na pravidelných schůzkách žakovský parlament řeší, jakým způsobem těmto nápadům vyjít vstříc, a vybrané nápady pak prosazuje či přímo realizuje. Nejčastěji se věnuje činnostem, které zlepšují atmosféru ve škole (pořádání kulturních či sportovních akcí), rozvíjejí vzdělání žáků (pořádání besed, exkurzí, výstav), podporují charitu, proměňují fyzické prostředí školy, nebo se zabývají aktuálními problémy, které ve škole vzniknou. Zástupci žakovského parlamentu své spolužáky ve třídách pravidelně informují o své činnosti a do těchto aktivit je zapojují.

¹ Struktura a velikost souboru škol oslovených v inspekčním elektronickém zjišťování umožňuje porovnávat např. školy plně organizované a školy jen s 1. stupněm v případě základních škol a gymnázia a odborné školy v případě středních škol. Pro menší výběrové soubory v následných šetřeních již toto členění aplikováno (až na výjimky) nebylo.

² Školy byly vybrány systematickým intervalovým výběrem.

³ Jako „žakovský parlament“ je dále pro zjednodušení uváděna jakákoliv formalizovaná struktura na úrovni školy bez ohledu na její skutečný název používaný ve škole (např. školní parlament, studentská rada, žakovský sněm, žakovský senát, žakovské shromáždění apod.).

Smyslem zavádění žákovského parlamentu je zvyšování zájmu žáků o školní společenství, motivování žáků k odpovědnému přístupu k životu i ke světu, nabývání dovedností, které žákům umožní podílet se smysluplně na životě společenství, vytváření prostoru pro možnost zažít, že žáci mohou svět kolem sebe proměňovat (žáci mají pocit, že mohou něco změnit – na škole jim bude záležet a budou se tam cítit dobře), posilování samostatnosti žáků v hledání zajímavých nápadů a jejich kreativní řešení. Formou zkušenostního učení se žáci setkávají s demokracií v praxi. Kromě dění ve škole mohou žákovské parlamenty pozitivně ovlivňovat také dění v obci.

V některých školách parlament funguje jen formálně (tj. žáci se sice scházejí, avšak jejich činnost naplňuje výše uvedené cíle jen dílčím způsobem, případně vůbec). Tam, kde parlament funguje a není jen formalitou, umožňuje pedagogickým pracovníkům vidět školu více z pohledu žáků. Žákovský parlament pak zvyšuje informovanost ve škole (jak žáků, tak učitelů) a je komunikačním prostředníkem mezi žáky, učiteli a vedením školy. Dobře fungující žákovský parlament tedy pozitivně ovlivňuje školní klima tím, že mění vztah mezi vedením školy, pedagogy a žáky směrem ke spolupráci a partnerství.

Cílem této tematické inspekční činnosti bylo podat informaci o aktuálním stavu participace žáků a studentů na fungování a rozvoji školy. Tematická zpráva, která je jejím souhrnným výstupem, se zaměřuje nejprve na formy, jakých participace ve školách nabývá a jak je vnímána vedením školy a učiteli, a dále poskytuje bližší pohled na žákovské parlamenty jako jednu z klíčových forem žákovské participace (zejména na organizaci a koordinaci jeho aktivit, průběh voleb do žákovského parlamentu, rozvíjené dovednosti členů parlamentu, smysl parlamentu ve škole a na spolupráci s učiteli).

2 Participace žáků základních a středních škol na fungování a rozvoji školy

Formy participace žáků v základních a středních školách se logicky vzhledem k různému věku žáků mohou odlišovat, přičemž je třeba zmínit, že jednoduchými aktivitami se mohou zapojovat již děti v mateřských školách (podílejí se na výzdobě prostředí školy výtvarnými pracemi a dekorativními výrobky, reprezentují školu při kulturních vystoupeních a jsou zapojovány do procesu tvorby pravidel vzájemného chování). S rostoucí vyspělostí má však participace žáků na fungování a rozvoji školy vyšší úroveň a také výraznější dopady.

Ve 3 662 základních a 1 130 středních školách zapojených do inspekčního elektronického šetření Česká školní inspekce zjišťovala, která z možností uvedených v tabulce č. 1 podle názoru ředitele školy nejlépe odpovídá míře zapojení žáků do činností ve škole. Jednotlivé výroky představují upravený hierarchický model žákovské participace R. Harta (čím vyšší úroveň, tím vyšší míra zapojení žáků)⁴.

⁴ Vidláková, J. 2007. *Podoby žákovské participace*. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/1675/PODOBY-ZAKOVSKKE-PARTICIPACE.html/#1b>

Tabulka č. 1 Míra zapojení žáků do činností školy (názor ředitele) – podíl škol (v %)

Míra zapojení žáků	ZŠ	SŠ
Žáci jsou pasivními příjemci rozhodnutí pedagogů ve škole, jsou o věcech informováni, obvykle bez odůvodnění.	0,7	0,4
Žáci nebo jejich zvolení zástupci se vědomě účastní různých aktivit či projektů školy, které jsou však ve skutečnosti v režii dospělých.	6,6	5,8
Žáci rozumějí aktivitám realizovaným školou a vědí, proč by se jich měli účastnit, dospělí respektují jejich názor, ale sami o věcech rozhodují.	22,6	18,3
Aktivity jsou navrhovány a řízeny dospělými a současně konzultovány s žáky, rozhodnutí provádějí dospělí, zohledňují přitom názory žáků.	44,7	43,7
Žáci se podílejí na rozhodování v oblastech předem vymezených dospělými, jejich názory jsou nejen zohledňovány, ale žáci se podílejí i na rozhodování.	16,5	18,7
Žáky vytvořená a řízená participace, v níž dospělí hrají podpůrnou roli, např. ve strukturách napodobujících struktury dospělých (rady, parlamenty apod.).	8,4	12,3
Žáky iniciativně vytvořená fungující participace, v jejímž rámci je dospělým nabídnuta možnost spoluúčasti a spolurozhodování.	0,5	0,9

Zjištění České školní inspekce potvrzují, že aktivní roli v rozhodovacích procesech hrají v základních školách především pedagogové. Žáci se sice zapojují do aktivit školy, ovšem spíše jen přispívají svými názory k rozhodnutí dospělých (na rozhodování se aktivně podílejí ve čtvrtině škol). Žáky vytvořená a řízená participace (např. žákovská samospráva v podobě žákovských parlamentů) je vzhledem k věku žáků častější v plně organizovaných školách. Na druhou stranu ve školách pouze s 1. stupněm zkušenosti ukazují, že tyto školy fungují na komunitní bázi a aktivity, které jinde zajišťuje žákovský parlament, i v případě jeho absence reálně probíhají. Pokud bychom zohlednili tento fakt, je situace na základních školách z pohledu aktivit žákovských samospráv pozitivní.

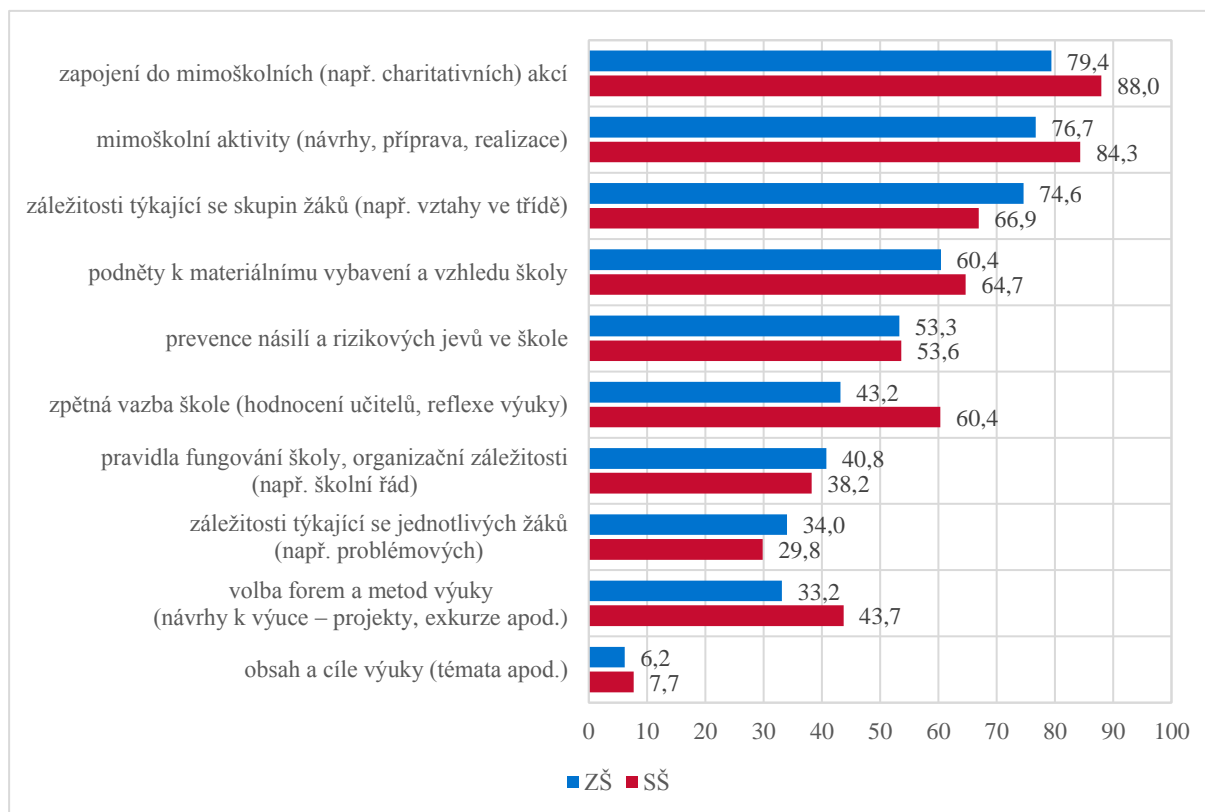
Stejně jako v základních školách, i ve středních školách převažuje v rozhodování iniciativa pedagogických pracovníků. Přesto se žáci středních škol podílejí na rozhodování a vytvářejí organizované struktury ve vyšší míře (31,9 %) než žáci základních škol (25,3 %)⁵. Nicméně rozdíly v jednotlivých kategoriích nejsou nijak výrazné, přestože by bylo možné očekávat vyšší míru zapojení u starších žáků, tj. ve středním vzdělávání. Na rozhodování participují častěji žáci gymnázií oproti žákům středních odborných škol – v gymnáziích jsou výrazně častěji zakládány žákovské parlamenty (viz níže forma zapojení žáků do rozhodování ve škole). Celkově uvedlo aktivnější formy zapojení žáků o 17,3 % více gymnázií než středních odborných škol. Ve výrazně nižší míře probíhá zapojování žáků do rozhodování ve středních odborných školách pouze s nematuritními obory⁶ – žáci přebírají aktivní roli pouze v necelých 15 % těchto škol.

Oblasti, na kterých se žáci nejčastěji podílejí, zobrazuje graf č. 1.

⁵ Podíl odpovídá součtu tří posledních položek tabulky č. 1.

⁶ Jde o obory poskytující střední vzdělání s výučním listem (kategorie H a E) a obory středního vzdělání, které neposkytují výuční list ani maturitu (kategorie J a C).

Graf č. 1 Oblasti života a chodu školy, na kterých se žáci podílejí – podíl škol (v %)

Žáci základních škol se nejčastěji podílejí na mimoškolních akcích, aktivitách a záležitostech týkajících se skupin žáků (např. řešení vztahů ve třídním kolektivu), což je v souladu s tím, jaké hlavní cíle žakovskému parlamentu přisuzují ředitelé (zapojení žáků do života školy, pořádání akcí a projektů v režii žáků). Naopak nejméně žáci podávají náměty k obsahu a cílům výuky (např. z hlediska návrhů témat apod.). Největší rozdíly mezi školami jen s 1. stupněm a plně organizovanými školami byly zjištěny v již zmiňovaných mimoškolních aktivitách a z hlediska materiálního vybavení a vzhledu školy – na těch se podílejí ve větší míře žáci plně organizovaných škol.

Ve středních školách se žáci stejně jako v základních školách podílejí v nejvyšší míře na mimoškolních akcích a aktivitách, které se vztahují k jejich přípravě a realizaci. Přibližně ve dvou třetinách škol se žáci zapojují do řešení záležitostí týkajících se např. vztahů ve třídě a materiálního vybavení a vzhledu školy. Z grafu je patrné, že žáci základních i středních škol participují na stejných typech činností a s velmi podobnou četností. Oproti základním školám však žáci středních škol častěji poskytují zpětnou vazbu škole a podávají náměty k výuce (volba forem výuky, návrhy na projekty, exkurze, požadavky na konzultační hodiny apod.). Tyto odlišnosti vyplývají především z odlišného věku žáků jednotlivých stupňů vzdělání a s tím souvisejících specifik.

Žáci gymnázií se ve srovnání se žáky středních odborných škol podílejí častěji na organizačních záležitostech školy, na formulaci pravidel a zapojování se do mimoškolních akcí, naopak žáci středních odborných škol, kde je obecně více studijních a výchovných problémů (vyšší absence, slabší studijní výsledky), se ve větší míře zapojují do řešení záležitostí týkajících se jednotlivých žáků (např. tvorba pravidel chování, zlepšování vztahů mezi spolužáky a školního klimatu).

Celkové rozložení a míra zastoupení jednotlivých aktivit ve středních školách jsou ovlivněny především situací ve školách s obory ukončenými maturitní zkouškou (gymnázia, střední školy

s obory odborného vzdělání). Žáci středních odborných škol s nematuritními obory na většině uvedených aktivit participují ve výrazně menší míře (což odpovídá jejich nízké účasti na rozhodování, jak bylo uvedeno výše). Největší rozdíly byly zjištěny v oblasti zapojování se do přípravné fáze mimoškolních aktivit, účasti na mimoškolních akcích a poskytování podnětů k výuce ve formě návrhů na projekty či exkurze a reflexe výuky a učitelů.

Česká školní inspekce se zaměřovala také na to, v čem ředitelé základních a středních škol spatřují největší význam zapojování žáků do rozhodování ve škole (zvolit mohli ředitelé pouze jednu odpověď) – tabulka č. 2.

Tabulka č. 2 Největší význam zapojování žáků do rozhodování ve škole (názor ředitele školy) – podíl škol (v %)

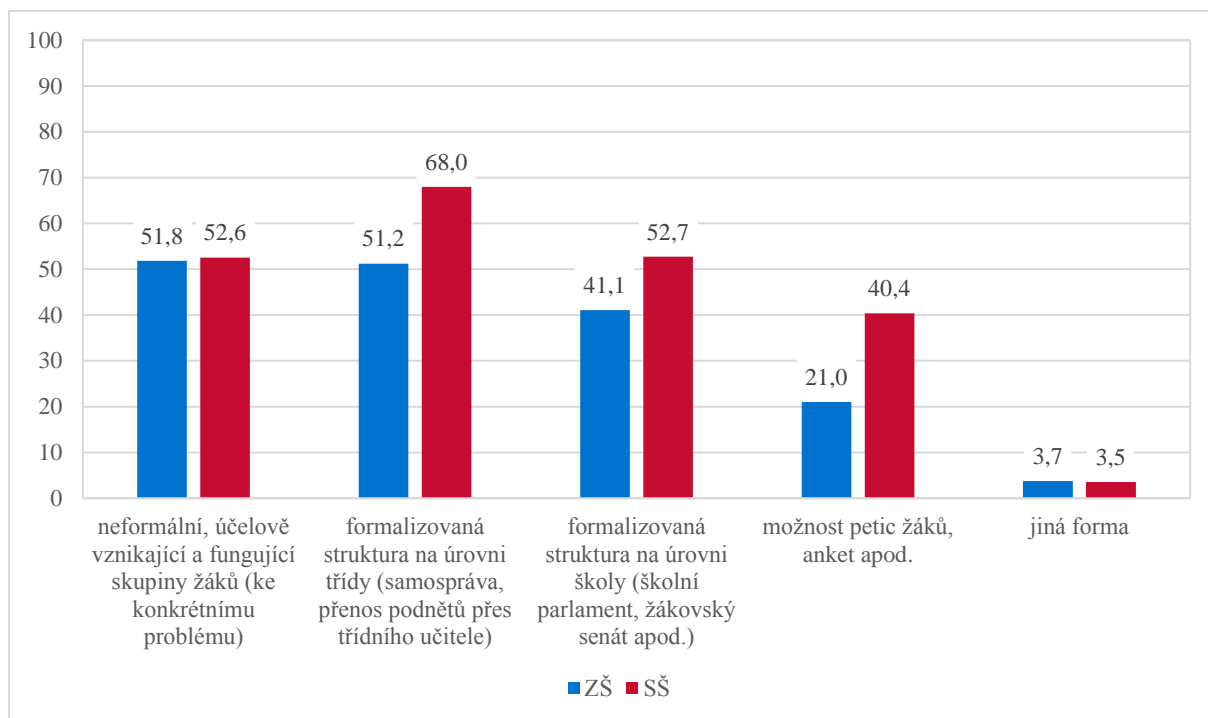
Význam zapojování žáků	ZŠ	SŠ
Motivování žáků k odpovědnému přístupu ke svému životu i ke světu	40,5	38,2
Nabývání dovedností, které žákům umožní podílet se smysluplně na životě společnosti	20,9	20,5
Posilování samostatnosti žáků v hledání zajímavých nápadů a jejich kreativní realizace	18,1	19,1
Zvyšování zájmu žáků o školní společenství	10,8	12,2
Upevňování pocitu žáků, že mohou svět kolem sebe proměňovat	8,6	9,0
Jiný význam	0,4	0,4
V zapojování žáků do rozhodování ve škole význam nevidím	0,7	0,5

Nejvíce ředitelů základních i středních škol se domnívá, že zapojení žáků do rozhodování ve škole motivuje žáky k odpovědnému přístupu k životu i ke světu. Právě učení se přijímat odpovědnost přirozenou formou je jedním z klíčových cílů žakovského parlamentu, bez ohledu na konkrétní projekty a akce, kterým se parlament věnuje. Přibližně pětina ředitelů vnímá význam zapojování žáků do rozhodování v nabývání dovedností (zejména osobnostních, komunikačních, občanských) potřebných k zapojení do života společnosti a v posilování samostatnosti žáků. Ředitelé, kteří v zapojování žáků do rozhodování ve škole význam nevidí, byli zaznamenáni pouze výjimečně.

Mezi základními a středními školami nebyly v tomto ohledu shledány významnější rozdíly. Velké rozdíly nebyly zaznamenány ani mezi jednotlivými typy škol, pouze ředitelé plně organizovaných základních škol oproti ředitelům škol jen s 1. stupněm přikládali vyšší význam zapojování žáků do rozhodování školy pro nabývání občanských dovedností, což může být dáno i věkovou strukturou žáků.

Přestože se názory ředitelů gymnázií a středních odborných škol na význam zapojování žáků do rozhodování nijak zásadně neliší, ředitelé středních odborných škol s nematuritními obory výrazně méně často vnímají smysl žakovského parlamentu v nabývání dovedností žáků, které umožňují smysluplnou participaci na životě společnosti (celkový výsledek však tyto školy neovlivňují vzhledem ke svému nízkému zastoupení v souboru zapojených škol).

Graf č. 2 Forma zapojení žáků do rozhodování ve škole – podíl škol (v %)

Míra zapojení žáků do různých forem participace se v základních a středních školách poměrně liší, přičemž největší rozdíly byly zjištěny v oblasti vytváření petic a anket ze strany žáků a v zakládání formalizovaných struktur. Zatímco ve středních školách vytváří formalizované struktury na úrovni třídy více než dvě třetiny středních škol, a tyto struktury tak představují nejčastější formu participace ve středních školách, v základním vzdělávání je to přibližně jen polovina škol. Neformální účelové skupiny žáků, které tvoří nejčastější formu participace v základních školách, jsou zakládány shodně v přibližně polovině základních i středních škol.

Jako druhá nejčastější forma participace byla ve středních školách (vedle výše uvedených neformálních skupin) zaznamenána formalizovaná struktura na úrovni školy (žákovské parlamenty, studentské rady apod. – 52,7 %), kterou v základních školách uvedlo pouze 41,1 % z nich. Důvodem je velký rozdíl mezi školami jen s 1. stupněm – 5,1 % a plně organizovanými školami – 62,4 %. Vzhledem ke své velikosti vytvářejí školy jen s 1. stupněm prostředí spíše rodinného či komunitního charakteru – podíl žáků na rozvoji a chodu školy tak zde funguje i bez formalizované struktury, a žákovské parlamenty tak jsou zakládány méně často. Žákovské parlamenty jsou pak ve větší míře zakládány v gymnáziích (71,5 %) oproti středním odborným školám (43,9 %). V nejmenší míře jsou žákovské parlamenty zakládány ve středních odborných školách s nematuritními obory (29,6 %), ve kterých jsou formalizované struktury obecně mnohem méně časté. Toto zjištění je třeba vnímat jako negativní, protože další šetření ukazují, že absolventi středních odborných škol (a zejména těch, ve kterých se dosahuje středního vzdělání s výučním listem) mají celkově menší zájem o účast ve volbách, občanských iniciativách a dalších aktivitách, které podporují občanskou angažovanost a rozvoj občanské společnosti.

Jiné formy zapojení žáků do rozhodování ve škole byly v základních i ve středních školách uváděny jen zřídka – šlo např. o komunitní kruhy, celoškolské fóra, neformální besedy, vlastní

iniciativu jednotlivých žáků či podávání podnětů prostřednictvím schránky důvěry či „školní vrby“.

Celkově mají možnost se více či méně formálně zapojovat žáci v téměř všech školách. Formalizované struktury, ať již na úrovni školy nebo na úrovni třídy, mohou využívat žáci 66,1 % základních a 85 % středních škol.

2.1 Žákovské parlamenty v základních a středních školách

Jak již bylo uvedeno, žákovské parlamenty jsou nečastější formou organizované participace žáků na úrovni celé školy. Představují hlas žáků a přispívají nejen k demokratizaci řízení školy, ale také k výchově žáků k občanství. Právo na zakládání samosprávných orgánů (žákovských parlamentů i třídních samospráv) je zakotveno ve školském zákoně⁷.

Ze škol, které uvedly existenci formalizované struktury na úrovni školy, tj. nějakého zastupitelského samosprávného orgánu žáků (1 501 základních škol a 596 středních škol z 3 662 základních a 1 130 středních škol, které byly zapojeny do inspekčního elektronického zjišťování), bylo následně vybráno 191 základních a 99 středních škol⁸ pro získání podrobnějších informací o fungování jejich žákovského parlamentu. Údaje uváděné dále se tak vztahují pouze k těmto školám (pokud není uvedeno jinak).

2.1.1 Organizace žákovského parlamentu

Společnost CEDU popsala pro zjišťované jevy cílový stav, kterého by měly efektivně fungující žákovské parlamenty dosáhnout.⁹ Jako klíčové faktory, které ovlivňují efektivitu žákovského parlamentu, CEDU uvádí vedení školy, koordinátora parlamentu (koordinátorem je pedagogický pracovník, který vytváří podmínky pro práci žáků v žákovském parlamentu, viz kapitola 2.1.3) a třídní učitele (viz kapitola 2.1.4).

Vedení školy zajišťuje základní podmínky ve škole pro efektivní fungování žákovského parlamentu a základní podporu koordinátorovi parlamentu a členům parlamentu. Bez podpory vedení nemůže parlament správně fungovat.

Z hlediska organizace by mělo vedení školy zajistit, že zasedání žákovského parlamentu probíhá alespoň jednou za dva týdny a trvá minimálně 45 minut. Rovněž by mělo probíhat v čase, kdy se ho mohou účastnit žáci ze všech tříd (tedy v době, kdy neprobíhá výuka, případně jsou žáci uvolněni z vyučování). Současnou praxi škol uvádějí tabulky č. 3 a 4 a graf č. 3.

⁷ Žáci a studenti mají právo zakládat v rámci školy samosprávné orgány, volit a být do nich voleni, pracovat v nich a jejich prostřednictvím se obracet na ředitele školy nebo školskou radu s tím, že ředitel školy nebo školská rada jsou povinni se stanovisky a vyjádřeními těchto samosprávných orgánů zabývat a své stanovisko k nim odůvodnit.

⁸ Z celkového počtu 99 středních škol bylo 97 škol s obory zakončenými maturitní zkouškou a 2 školy pouze s nematuritními obory.

⁹ Cílový stav byl navržen přímo pro tematické šetření České školní inspekce. Další informace lze nalézt v příručkách, např.: Froněk, J. 2013. *Žákovský parlament na prvním stupni. Pomocník pro koordinátora parlamentu*. Dostupné z: <http://www.skolaprodemokracii.cz/stahnout-soubor?id=321> nebo Hazlbauer, T. 2012. *Žákovský parlament I. Jak začít s parlamentem, aby brzy neskončil*. Dostupné z: http://cedu.cz/uploads/fb6a26394faba891c80e003a12335040640fac48_uploaded_i-metodika-final.pdf

Tabulka č. 3 Četnost schůzek žákovského parlamentu – podíl škol (v %)

Četnost schůzek	ZŠ	SŠ
Alespoň 1x za týden	6,3	4,0
Alespoň 1x za 2 týdny	19,4	6,1
Alespoň 1x za měsíc	53,4	40,4
Méně než 1x za měsíc	20,9	49,5

Tabulka č. 4 Délka trvání jednání žákovského parlamentu – podíl škol (v %)

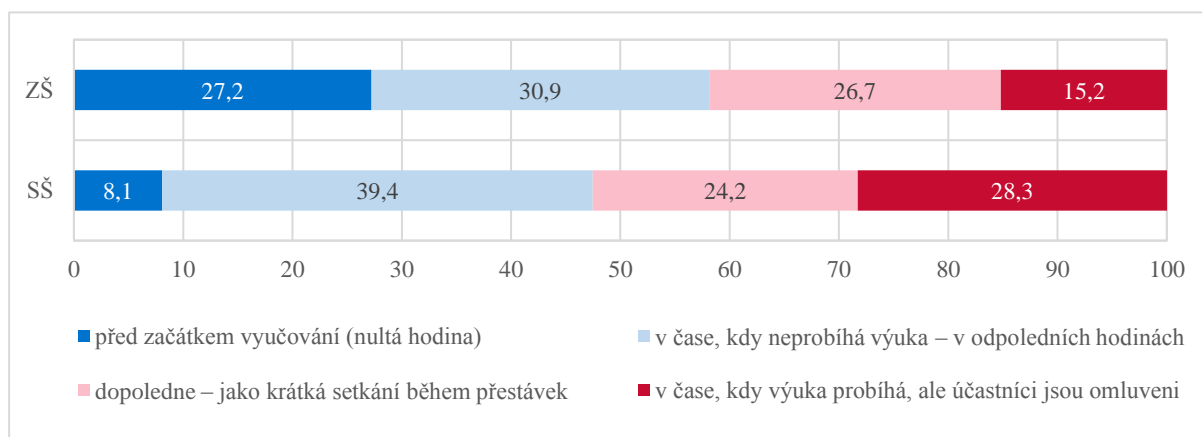
Délka trvání	ZŠ	SŠ
Jednu vyučovací jednotku (45 min.)	48,4	37,4
Více než jednu vyučovací jednotku	10,5	32,3
Méně než jednu vyučovací jednotku	41,1	30,3

Z výše uvedených tabulek vyplývá, že základní školy preferují nižší četnost setkávání žákovského parlamentu, než je doporučovaná četnost jednou za dva týdny – nejčastěji se scházejí jednou za měsíc. Téměř v 60 % škol trvá jednání parlamentu jednu vyučovací hodinu nebo více.

Ve středních školách je ve srovnání se základními školami četnost setkávání žákovského parlamentu ještě nižší, neboť v polovině škol se schůzky žákovského parlamentu konají v intervalu delším než jeden měsíc. Doporučenému času nicméně odpovídají v přibližně 70 % středních škol. Na druhou stranu je logické, že vzhledem k nižší četnosti setkávání (a tím pádem kumulaci probírané agendy za delší časové období) budou schůzky náročnější na čas. To potvrzuje i následující členění – ve středních odborných školách se zástupci parlamentu scházejí s nižší frekvencí, ale jednání trvá delší čas, v gymnáziích je to naopak.

Četnost setkávání nižší než alespoň jednou za dva týdny však naznačuje formální charakter žákovských parlamentů, ve kterých tak dochází spíše k přenosu názorů a podnětů, nikoliv k rozvoji dovedností žáků. To platí pro 74,3 % základních a 89,9 % středních škol – přesto formálnost parlamentu připouští jen malý podíl ředitelů (viz str. 17).

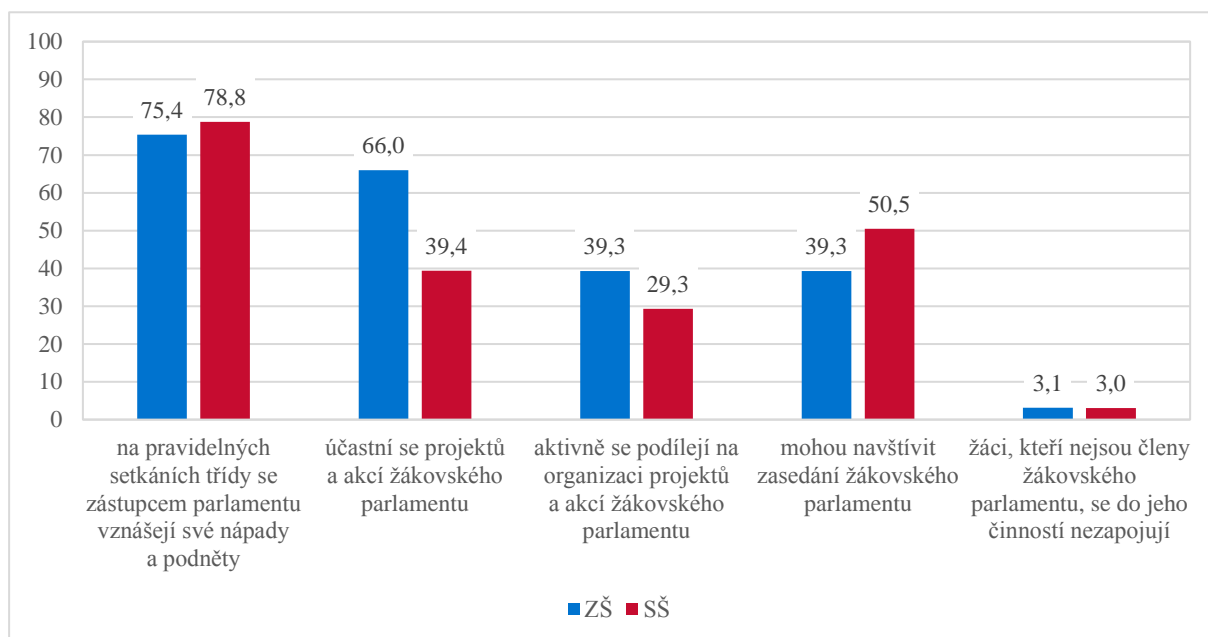
Graf č. 3 Doba jednání žákovského parlamentu – podíl škol (v %)

Jak v základních, tak ve středních školách se žákovský parlament schází nejčastěji v odpoledních hodinách mimo výuku. V základních školách je k setkávání často využívána také nultá hodina, ve středních školách je to naopak dopoledne v průběhu výuky. Přibližně čtvrtina základních i středních škol organizuje setkání žákovského parlamentu během dopoledních přestávek.

Zjišťováno bylo také to, zda se do aktivit školního parlamentu mohou zapojit i žáci, kteří nejsou jeho členy (graf č. 4).

Graf č. 4 Zapojení žáků, kteří nejsou členy žakovského parlamentu, do jeho činnosti – podíl škol (v %)

Pozitivním zjištěním je fakt, že žáci, kteří nejsou členy žakovského parlamentu, se podle výpovědí ředitelů škol nějakou formou zapojují do jeho činnosti téměř ve všech oslovených základních a středních školách, a žakovské parlamenty tak nepředstavují uzavřenou skupinu několika vybraných žáků. Žáci mimo parlament nejčastěji předávají své podněty a nápady voleným zástupcům. Ve dvou třetinách základních škol se tyto žáci účastní projektů žakovského parlamentu, a v necelých dvou pětinach se dokonce zapojují do organizace těchto projektů. Zatímco žáci mimo žakovský parlament se ve středních školách na projektech žakovského parlamentu podílejí v menší míře (a to především ve středních odborných školách), mohou častěji oproti základním školám navštívit zasedání parlamentu. To může opět souviset s časovým vytížením, kdy jsou žáci méně ochotni věnovat svůj volný čas náročnějším aktivitám, jako je příprava a realizace projektu, zatímco jednorázová návštěva parlamentu s možností přispět svým názorem pro ně představuje přijatelnější variantu.

2.1.2 Volby do žakovského parlamentu

Způsob, jakým jsou žáci vybíráni do žakovského parlamentu, si každá škola volí sama. Důležité však je do organizace voleb zapojit třídní učitele všech tříd zastoupených v žakovském parlamentu. Tito učitelé by měli znát volební proces v dané škole a ve třídách volby efektivně zrealizovat (k dispozici by jim k tomu měla být metodika, která popisuje systém voleb).

Tabulka č. 5 Organizace voleb do žakovského parlamentu – podíl škol (v %)

Způsob organizace	ZŠ	SŠ
Jednotným postupem ve všech třídách v režii třídních učitelů	51,6	33,3
Jednotným postupem ve všech třídách v režii koordinátora parlamentu	14,2	21,2
Individuálním postupem v každé třídě	34,2	45,5

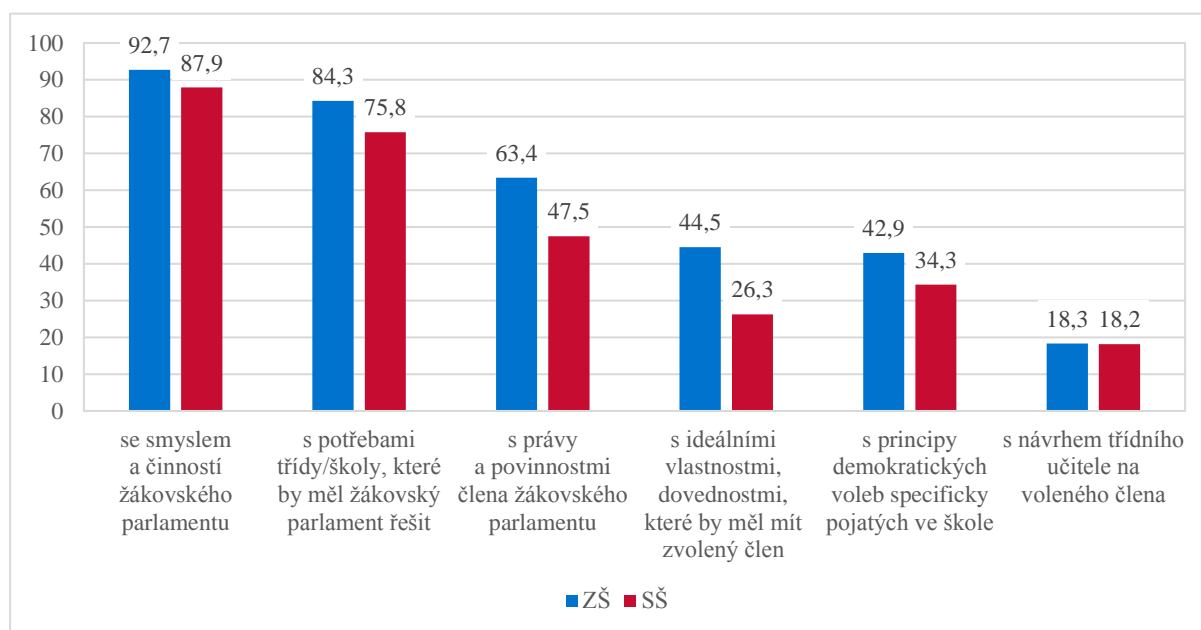
Přibližně tři čtvrtiny základních škol realizují volby do žakovského parlamentu jednotným postupem, a to nejčastěji v režii třídních učitelů (polovina škol). Koordinátor parlamentu organizuje volby do žakovského parlamentu pouze v malém podílu škol (ačkoliv je takový

pracovník určen v 95,3 % základních škol – viz tabulka č. 6). Ve více než třetině základních škol nejsou volby jednotně koordinovány, každá třída si vybírá své(ho) zástupce vlastním postupem. Tento způsob organizace voleb převažuje ve středních školách (zejména s obory odborného vzdělání). Formální náležitosti organizace voleb vycházejí především ze zkušeností a tradice každé školy, přičemž podstatné je především dodržení principu demokratičnosti volby.

V základních školách bývají v žákovském parlamentu zastoupeny všechny ročníky 2. stupně, často zde má své zástupce také 5. ročník (90,5 % škol) a 4. ročník (64 % škol). Nejmladší ročníky pak jsou zastoupeny v menší míře (1. ročník – 13,8 %, 2. ročník – 27,5 %, 3. ročník – 44,4 %).

Před samotnou volbou by žáci měli obdržet potřebné informace (k čemu žákovský parlament slouží, jaké oblasti řeší, čeho může dosáhnout apod.). Třídní učitel by neměl volbu ovlivňovat tím, že žákům navrhne svého kandidáta – měl by nechat žáky pojmenovat vlastnosti vhodného zástupce žákovského parlamentu tak, aby si jej žáci volili na základě racionálního zvážení (např. schopnost naslouchat, dohodnout se, řešit konflikty, navrhnout řešení problémů, připravovat a vést zasedání, vyhodnocovat činnosti, schopnost přenést informace z jednání parlamentu mezi spolužáky apod., přičemž nároky na tyto dovednosti se odvíjejí od věku žáků).

Graf č. 5 Seznámení žáků s informacemi pro volby do žákovského parlamentu – podíl škol (v %)

Ačkoliv většina škol žákům poskytuje informace o smyslu a činnostech žákovského parlamentu a o záležitostech, které žákovský parlament řeší, existuje nezanedbatelný podíl základních i středních škol, kde žáci před volbou s těmito informacemi seznámeni nejsou. Je možné, že v některých školách je žákovský parlament velmi aktivní a jeho činnosti jsou žákům dostatečně známy, nicméně všechny školy by měly usilovat o co největší možnou informovanost před samotnou volbou členů. Stejně tak by neměla být (zejména ve středních školách) opomíjena informace o nárocích na voleného žáka (jaké vlastnosti či dovednosti by ideálně měl mít) a o jeho právech a povinnostech (např. pravidelně se účastnit setkání parlamentu, zastupovat názor celé třídy, spolupracovat se žáky z jiných tříd, právo přicházet s vlastními nápady a návrhy, předkládat návrhy a připomínky vedení školy a další práva a povinnosti stanovené v dané škole). Skutečnost, že informace o volbách do žákovského parlamentu má méně žáků středních škol než žáků základních škol, je výrazně negativním zjištěním, které by opět mohlo svědčit o vyšší míře formálnosti vedení parlamentů na půdě středních škol.

2.1.3 Koordinace žákovského parlamentu

Jak již bylo uvedeno výše, koordinátor žákovského parlamentu je jedním z klíčových faktorů efektivity tohoto samosprávného orgánu. Koordinátor žáky na zasedáních parlamentu partnersky vede, zajišťuje efektivní organizaci činností parlamentu ve škole, podporuje rozvoj dovedností žáků a jejich následný trénink, zajišťuje kontinuitu a vzdělávací přesah. Tabulka č. 6 uvádí, jaký podíl škol má tuto pozici zřízenou.

Tabulka č. 6 Přítomnost pedagogického pracovníka pověřeného koordinací žákovského parlamentu ve škole – podíl škol (v %)

Koordinace žákovského parlamentu	ZŠ	SŠ
Koordinací se ve škole zabývá jedna osoba	70,2	58,6
Koordinací se ve škole zabývá více osob	25,1	19,2
Žádný takový pracovník pověřený není	4,7	22,2

Zatímco až na výjimky je pozice koordinátora žákovského parlamentu zřízena ve všech základních školách, ve středních školách není žádný pracovník pověřen koordinací žákovského parlamentu ve více než pětina škol (praxe ve středních školách se odlišuje od základních škol především kvůli vyšší samostatnosti žáků, z nichž někteří jsou již dospělí). Přestože je ve středních školách koordinátor někdy spíše osobou, která je k dispozici jen v případě potřeby, neměly by školy na tuto pozici rezignovat. Jeho „průvodcovská“ role, kdy žáky doprovází, usměrňuje a pomáhá jim reflektovat dění v parlamentu adekvátně jejich věku, je nezastupitelná.¹⁰

Je výhodné, pokud se koordinaci věnuje více osob, které sdílejí úkoly a odpovědnost (zátěž pak neleží pouze na jednom pedagogickém pracovníkovi). Tuto praxi zavedla čtvrtina základních a pětina středních škol.

Koordinátor by měl vědomě usilovat o postupné předávání odpovědnosti žákům (práce s rolemi a k nim přiřazené úkoly, samostatnost žáků při plnění úkolů) a co nejvíce práce nechávat na samotných žácích. Tento proces je dlouhodobý, žákům by měly být úkoly předávány postupně, např. v průběhu prvního roku fungování parlamentu (je třeba je na přijetí odpovědnosti připravit). Role koordinátora žákovského parlamentu je tak spíše podpůrná, neměl by přebírat úkoly žáků a vykonávat práci za ně.

To se zatím nedaří ve dvou pětinach základních a přibližně čtvrtině středních škol, ve kterých je role koordinátora ustavena¹¹ – koordinátor zasedání žákovského parlamentu dlouhodobě vede. O postupné předání vedoucí role žákům usiluje koordinátor v podobném podílu škol. Naopak předání odpovědnosti žákům, kdy koordinátor vystupuje na zasedáních žákovského parlamentu spíše jako jeden ze členů a zasedání vedou žáci, se podařilo v 17,1 % základních a 48,1 % středních škol. Je tedy patrné, že u mladších žáků přetrvává vyšší míra vedoucí role koordinátora parlamentu. I přesto se však situace ve středních školách poměrně liší podle typu školy. Ačkoliv byla pozice koordinátora ve středních odborných školách zřízena mírně častěji, předávání odpovědnosti žákům zde probíhalo oproti gymnáziím ve výrazně menší míře – žáci vedli zasedání pouze v 35,8 % středních odborných škol, zatímco v gymnáziích to bylo v 81 % škol.

Přestože výpovědi ředitelů naznačují spíše snahu o předávání odpovědnosti žákům, z tabulky č. 1 vyplývá, že aktivní roli v rozhodovacích procesech hrají v základních i středních školách

¹⁰ Hazlbauer, T. 2017. *Žákovské parlamenty na středních školách*. Dostupné z: <http://www.skolaprodemokracii.cz/zakovske-parlamenty-na-strednich-skolach-0.html>

¹¹ Role školního koordinátora byla ustavena ve 182 základních a 77 středních školách (ze 191 základních a 99 středních škol zapojených do podrobnějšího zjišťování).

převážně učitelé. Učitelé si tak nespojují rozhodovací procesy ve škole se sdílením odpovědnosti, a zkušenosti z pedagogického terénu potvrzují, že učitelé neumějí a částečně ani nechtějí odpovědnost předávat.

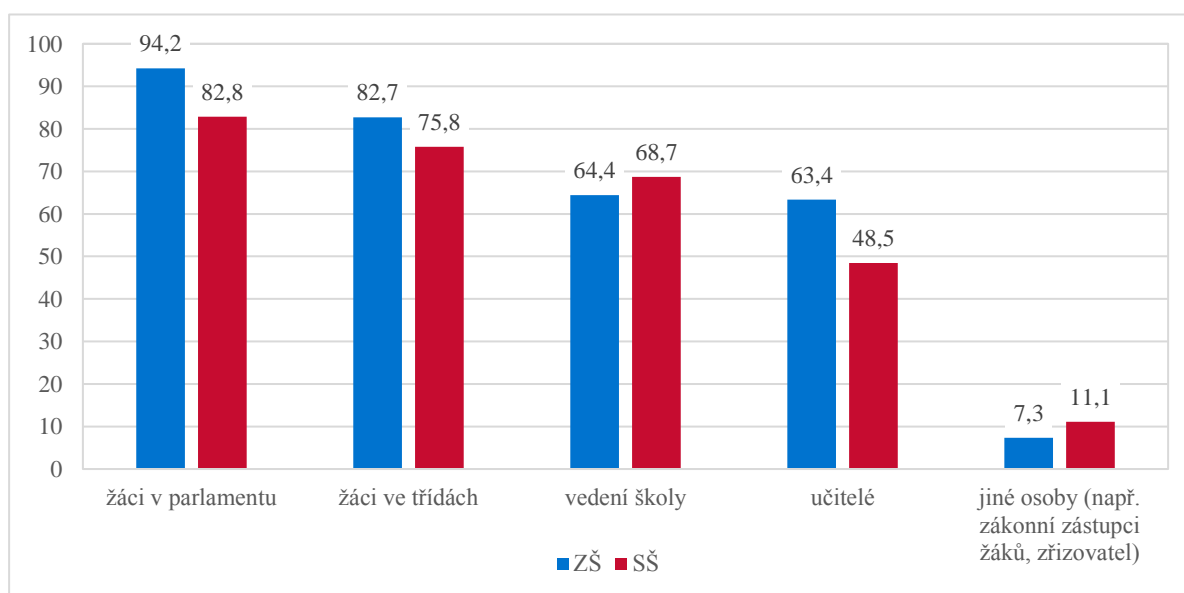
Vedení školy by mělo koordinátorovi žákovského parlamentu zajistit podmínky pro jeho práci – podle výpovědí ředitelů je tomu tak v necelých třech čtvrtinách základních škol a ve více než polovině středních škol (viz tabulka č. 7).

Tabulka č. 7 Způsoby zajištění podmínek pro práci koordinátora žákovského parlamentu – podíl škol (v %)

Způsoby zajištění podmínek	ZŠ	SŠ
Vytvoření zázemí pro komunikaci s členy žákovského parlamentu	53,6	37,7
Vytvoření prostoru pro pravidelnou komunikaci parlamentních témat s pedagogy	45,9	37,7
Materiální a finanční ohodnocení	44,8	28,6
Zanesení vzdělávacích cílů žákovského parlamentu do ŠVP	6,1	5,2
Snížení úvazku	0,6	5,2
Speciální podmínky zajištěny nemá	26,5	44,2

Nejčastěji je vytvořeno zázemí pro komunikaci s členy žákovského parlamentu a prostor pro pravidelnou komunikaci témat probíraných v žákovském parlamentu s ostatními pedagogy. Přestože jde o nejčastější způsoby podpory, existuje významný podíl škol, ve kterých koordinátoři tyto podmínky zajištěny nemají. V základních školách je koordinátorům poskytováno často také materiální a finanční ohodnocení, které bylo ve středních školách zaznamenáno jen v menší míře. Ostatní způsoby jsou využívány zřídka (např. žákovský parlament do svého ŠVP začlenila méně než desetina škol).

Graf č. 6 Autoři námětů na projekty (akce), kterým se žákovský parlament věnuje – podíl škol (v %)

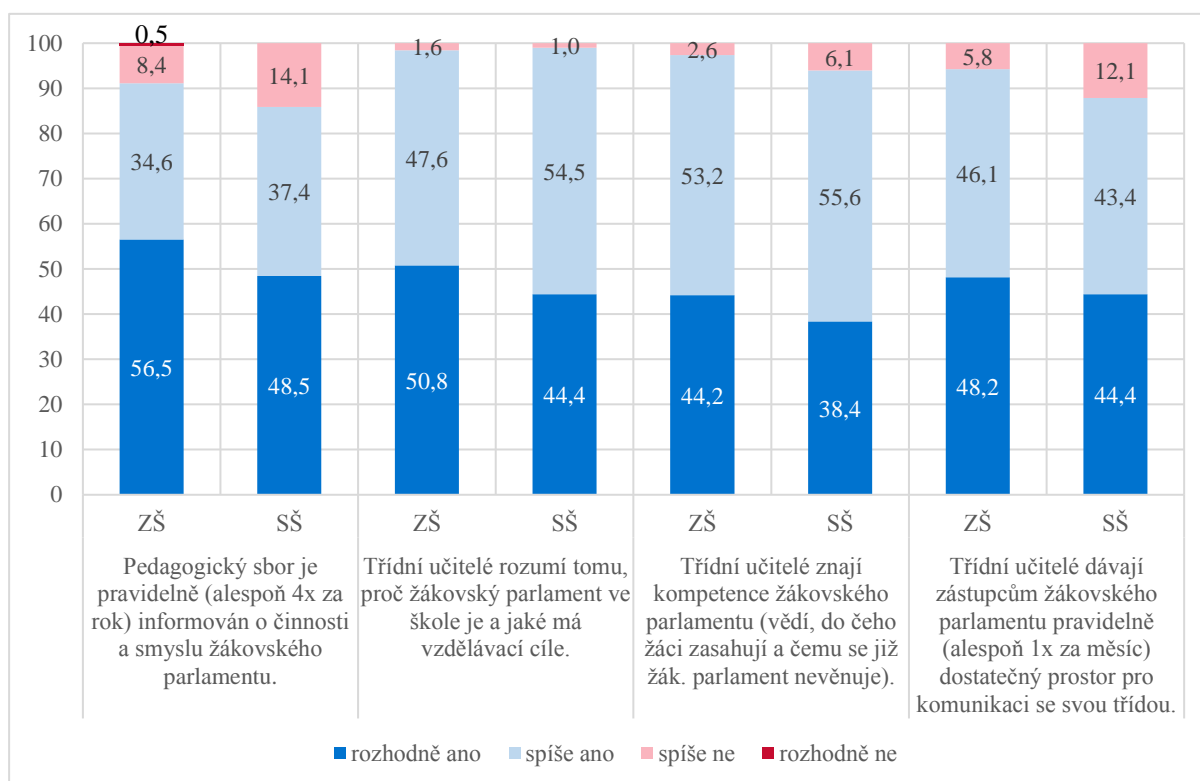

Pro naplnění smyslu a role žákovského parlamentu je žádoucí, aby se žákovský parlament zabýval podněty, které pocházejí především od žáků, nikoliv pouze od vedení školy. Tak tomu je podle výpovědí ředitelů ve většině oslovených škol. Z grafu je patrné, že s náměty na projekty a aktivity parlamentu přicházejí nejen samotní členové parlamentu, ale také žáci, kteří členy nejsou, což odpovídá možnosti zapojení nečlenů ve většině škol (viz graf č. 4 v kapitole 2.1.1).

2.1.4 Pedagogové a žákovský parlament

Vedení školy by mělo zajistit, že pedagogický sbor bude pravidelně informován o smyslu, činnostech, konkrétních aktivitách a přínosech žákovského parlamentu (vysvětlení smyslu a vzdělávacích cílů žákovského parlamentu, prezentace výstupů a úspěchů). Třídní učitelé, jako třetí klíčový faktor ovlivňující efektivitu žákovského parlamentu, by měli rozumět smyslu žákovského parlamentu, tomu, proč ve škole je a jaké má vzdělávací cíle, dále by měli vědět, jak žáky provést volbami, a následně by pravidelně měli dávat zástupcům žákovského parlamentu dostatečný prostor pro komunikaci se svou třídou – pro sbírání námětů na setkání žákovského parlamentu, stejně jako pro informování třídy o tom, co se v parlamentu děje. Pokud znají kompetence parlamentu, vědí, do čeho žáci zasahují a čemu se již parlament nevěnuje.

Graf č. 7 Pedagogové a žákovský parlament – podíl škol (v %)

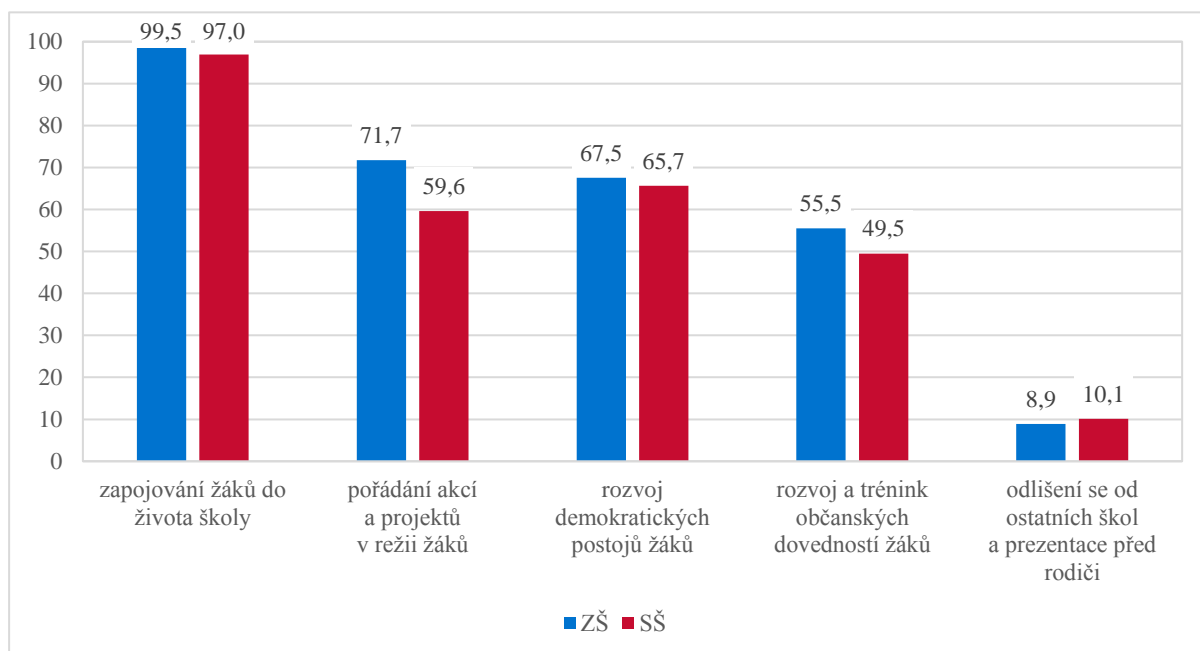

Podle výpovědí ředitelů znají učitelé téměř ve všech základních i středních školách důvody zřízení žákovského parlamentu ve škole a jeho cíle, v základních školách pak také jeho kompetence. Pedagogičtí pracovníci však nejsou pravidelně informováni o jeho činnosti v 8,9 % základních a 14,1 % středních škol. V podobném podílu škol chybí podle ředitelů prostor pro komunikaci členů žákovského parlamentu se svou třídou. Z grafu je patrné, že všechny výše uvedené jevy jsou mírně častěji naplňovány v základních školách, což může opět souviset s již zmiňovanou časovou náročností vnímanou žáky a učiteli středních škol a nižší atraktivitou, příp. nižší prioritou kladenou na aktivity žákovského parlamentu.

2.1.5 Smysl žákovského parlamentu ve škole a dovednosti jeho členů

V tematickém šetření posuzovali ředitelé základních a středních škol, jaké jsou hlavní cíle žákovského parlamentu v jejich škole (viz graf č. 8).

Graf č. 8 Hlavní cíle žákovského parlamentu – podíl škol (v %)

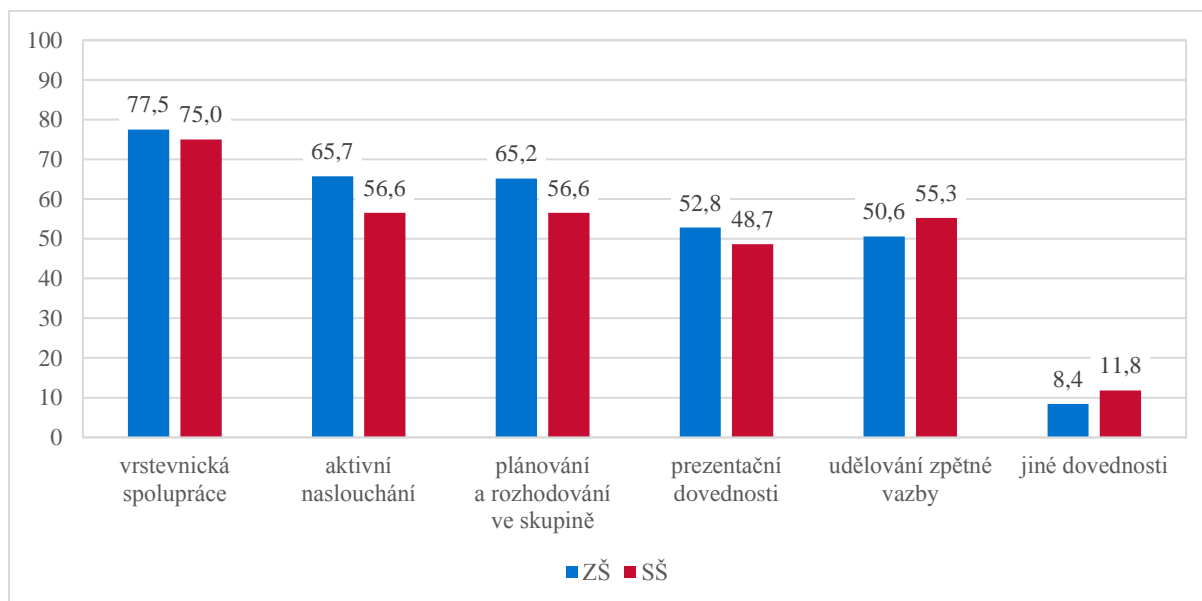
Celkově okolo čtvrtiny ředitelů (23 % ZŠ a 27,3 % SŠ) chápe parlament spíše jako místo, kde mohou žáci rozhodovat o určitých záležitostech školy, než jako prostor, kde si žáci mohou vyzkoušet, jak funguje demokracie, a osvojit si dovednosti potřebné pro budoucí zapojení do občanského života.

Jak bylo uvedeno výše, jedním z cílů žákovského parlamentu je rozvoj dovedností (klíčových kompetencí) žáků. Rozvíjeny jsou jak kompetence občanské, tak kompetence sociální, personální, komunikativní a pracovní. Žáci se učí nejen prezentovat své názory, ale učí se také konstruktivní kritice, umění spolupráce s ostatními a přijímání odpovědnosti za svá rozhodnutí. Rozvíjeny jsou také organizační dovednosti žáků, v případě, že sami řídí svůj projekt.

Přestože přibližně polovina ředitelů nevnímá rozvoj občanských dovedností žáků jako hlavní cíl žákovského parlamentu, zlepšování svých dovedností se dle výpovědí ředitelů věnují členové žákovského parlamentu v 93,2 % základních a 76,8 % středních škol. Nižší důraz kladený na rozvoj dovedností ve středních školách může souviset s odlišnými aktivitami žákovského parlamentu (vyšší míra podnětů k výuce apod.) a častější absencí koordinátora žákovského parlamentu, který by žáky k rozvoji dovedností vedl. Tyto skutečnosti mohou opět naznačovat formálnější přístupy středních škol k problematice žákovské samosprávy.

Jakým dovednostem se členové parlamentu v těchto školách věnují, zobrazuje následující graf.

Graf č. 9 Rozvíjené dovednosti členů žakovského parlamentu – podíl škol (v %)

Všechny sledované dovednosti byly zmiňovány ve vyšší míře řediteli základních škol s výjimkou udělování zpětné vazby, která je častější ve středních školách. Jiné než nabízené dovednosti uvedl pouze malý podíl ředitelů.

Ve více než čtyřech pětinach základních i středních škol hraje žakovský parlament důležitou roli mezi ostatními aktivitami školy, zatímco zásadní či klíčovou roli mu přisuzují ředitelé pouze přibližně ve 2 % škol. To, že žakovský parlament má ve škole spíše okrajové postavení a funguje pouze formálně, připustili ředitelé 15,2 % základních i středních škol (v případě středních škol pak může být realita v tomto směru ještě horší, jak naznačuje řada dat prezentovaných v této tematické zprávě).

2.1.6 Pozitivní zkušenosti s fungováním žakovského parlamentu

Česká školní inspekce se zaměřila také na činnost žakovských parlamentů ve vybraných 82 základních a 25 středních školách navštívených při prezenční inspekční činnosti¹².

Přestože byly při prezenční inspekční činnosti zaznamenány případy, kde měl žakovský parlament pouze formální charakter, což ostatně vyplývá i z inspekčního elektronického zjišťování, ve většině navštívených škol byl žakovský parlament alespoň v dílčích oblastech aktivní a úspěšný a vedení školy přihlíželo k jeho některým podnětům. Spolupráce žakovského parlamentu s vedením školy i pedagogy v takových školách přispívala k efektivnímu řešení problémů školy i žáků, a to v případech, kdy vedení škol věnovalo námětům žáků vzešlým z jednání parlamentu náležitou pozornost, aktivně s nimi pracovalo, vyhodnocovalo je, projednávalo a dle možností je začleňovalo do svého plánování, případně realizovalo potřebná opatření. Současně v těchto školách vytvářelo vstřícné prostředí podporující žáky v otevřené komunikaci s pedagogy. Činnost žakovského parlamentu pak pozitivně působila na oboustrannou informovanost žáků a pedagogických pracovníků.

Důraz byl v žakovských parlamentech základních škol kladen především na rozvoj občanských kompetencí žáků a podporu demokratických hodnot. Žáci rovněž získávali přehled o realitě svých představ, byla rozvíjena kreativita, samostatnost a pocit zodpovědnosti.

¹² Školy byly vybrány na základě inspekčního elektronického zjišťování, zaměřeného na identifikaci škol, ve kterých je zaveden žakovský parlament.

Žáci byli úspěšní v organizaci četných aktivit: např. tematických dnů, soutěží (o logo školy, o nejoriginálnější nástěnku apod.), lampionového průvodu, drakiády, Halloweenu, sběru papíru a víček, charitativních sbírek, orientačního běhu, výletu do zoo, burzy knih a dalších.

Kromě organizace uvedených aktivit se žákům některých škol podařilo prosadit také určité konkrétní změny. Mezi dosaženými úspěchy lze jmenovat např. rozhodování o nákupu školních pomůcek a sportovních potřeb či o využití peněz získaných sběrem papíru k nákupu relaxačních vaků na chodby školy. Žáci v těchto případech mohli určit, na jakou charitativní činnost budou věnovány výtěžky z prodeje vyrobených předmětů nebo ze sběru, svými náměty a připomínkami pomáhali zlepšit školní prostředí a vzájemné soužití (např. podíl na tvorbě žákovského kodexu, zlepšení chování žáků a vztahů mezi nimi). Podávali podněty také ke školnímu stravování.

Žáci ve školách s úspěšně fungujícími parlamenty přenášeli informace mezi všemi třídami a napomáhali spolupráci mezi jednotlivými ročníky. Podíleli se také na prezentaci školy na veřejnosti a aktivně se zapojovali do života obce (např. z podnětu žáků vznikla pumptracková dráha). Některé žákovské parlamenty spolupracovaly s dětským/žákovským parlamentem města (školy zde měly své zástupce) a se žákovskými parlamenty jiných škol, se kterými organizovaly společné akce a soutěže.

V některých navštívených školách se žáci zapojovali do chodu školy také formou školních časopisů či školního rozhlasu, v kterém informovali spolužáky mj. také o aktivitách školního parlamentu. V některých školách měla participace žáků formu ekotýmu¹³, jehož činnost je zaměřena zejména na environmentální témata. Podobně jako žákovské parlamenty, i ekotýmy se skládají ze zástupců žáků, pravidelně se scházejí a řeší např. problematiku fyzického prostředí školy, plánují a organizují environmentálně zaměřené projekty, akce a soutěže apod.

Několik nově vzniklých parlamentů mělo za sebou pouze krátké působení a teprve hledalo způsoby a pravidla pro své fungování. Přesto i tyto parlamenty již dosáhly svých prvních úspěchů.

Fungování žákovských parlamentů ve 25 středních školách navštívených při prezenční inspekční činnosti bylo rovněž hodnoceno spíše pozitivně. Žáci v případě aktivních parlamentů projednávali s vedením školy své podněty zejména k chodu školy či školnímu stravování, podávali návrhy na zlepšení zázemí žáků ve škole, poskytovali zpětnou vazbu k výuce a podíleli se na organizaci mimoškolních aktivit. Předkládané náměty vedení školy vyhodnocovalo, vhodně na ně reagovalo a podporovalo žáky v jejich iniciativě. Z podnětu žáků byly v některých školách např. zřízeny odpočinkové prostory, došlo ke změně vah některých známek, byla zavedena certifikace v oboru informačních technologií, byly zpřístupněny prostory učebny informatiky i mimo výuku. V několika případech byly požadavky žáků zohledněny např. také ve skladbě zkoušek profilové části maturitní zkoušky.

2.2 Hodnocení participace žáků v navštívených školách

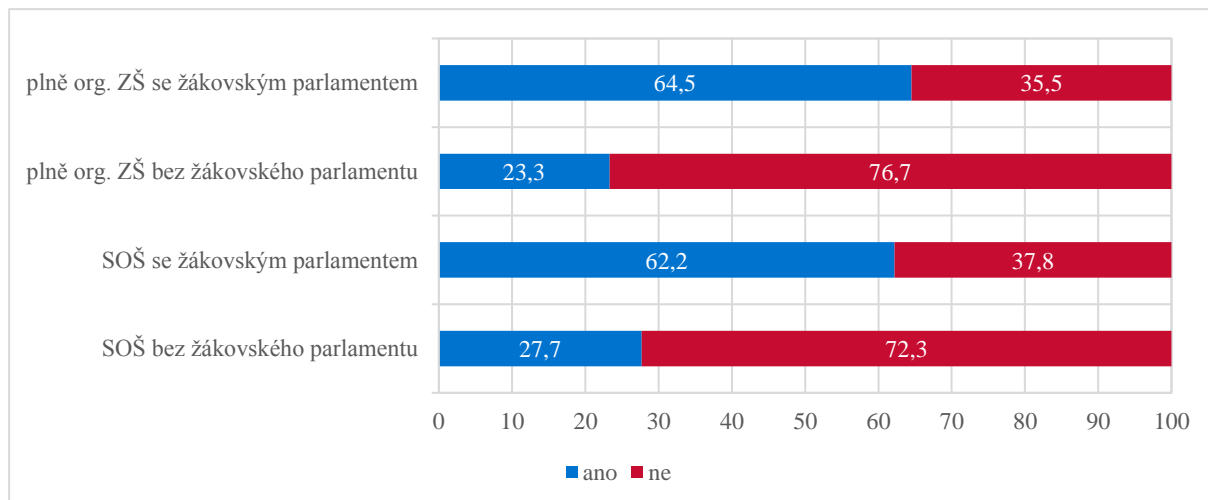
Ačkoliv byla tematická inspekční činnost zaměřena především na problematiku žákovských parlamentů, je možné z dostupných údajů v navštívených školách¹⁴ posoudit také zapojení žáků do fungování školy obecně (podíl na tvorbě pravidel školy), úroveň školního klimatu a další aspekty, které se vztahují k podpoře demokratických hodnot a občanských dovedností žáků.

¹³ Ve školách zapojených do projektu Ekoškola organizovaného neziskovou organizací Tereza.

¹⁴ Jde o všechny školy navštívené při komplexní inspekční činnosti v průběhu září 2016 až dubna 2017, o nichž je dostupná informace o existenci žákovského parlamentu – 460 základních a 133 středních škol.

Podle zjištění České školní inspekce jsou kromě vedení školy do tvorby pravidel zapojeni nejčastěji také učitelé (92,4 %) a školská rada (51,1 %), žáci se na tvorbě pravidel školy podílejí v necelých dvou pětinách základních škol (37,2 %). Dále bylo analyzováno, zda se v tomto ohledu mezi sebou liší školy, ve kterých je zřízen žakovský parlament, a školy, kde zřízen není.

Graf č. 10 Podíl škol¹⁵, ve kterých se na tvorbě vnitřních pravidel škol podílejí žáci (v %)

Ze zjištěných údajů vyplývá pozitivní souvislost existence žakovského parlamentu a zapojení žáků do tvorby pravidel školy – ve školách, ve kterých byl žakovský parlament ustaven, se žáci do tvorby pravidel školy zapojovali ve významně vyšší míře.

Žakovský parlament může svou činností přispívat nejen k vyšší míře vzájemné informovanosti mezi pedagogy a žáky, ale též ke zlepšování školního klimatu a vzájemné sounáležitosti aktérů vzdělávání.

V navštívených základních a středních školách Česká školní inspekce zjišťovala formou anket mezi učiteli a žáky, jak tito aktéři vzdělávacího procesu hodnotí vzájemné vztahy a vnitřní klima ve škole. Následně byla analyzována úroveň tohoto hodnocení a míra shody mezi jednotlivými uvedenými aktéry.¹⁶ Zajímavým zjištěním je skutečnost, že oproti předpokladu není z pohledu žáků v úrovni vnitřních vztahů ve školách s žakovským parlamentem žádná významná odlišnost oproti školám, kde takový samosprávný orgán ustaven není.

Obdobně nebyly v základních školách zaznamenány také významné rozdíly v míře shody mezi učiteli a žáky v názoru na vnitřní vztahy a klima, s výjimkou názoru na zapojení žáků do hodnocení vyučování a do řešení záležitostí školy a výuky. Podle učitelů se žáci v základních školách, kde není ustaven žakovský parlament, zapojují méně do hodnocení výuky a řešení záležitostí školy, než ve školách s parlamentem.

Předpoklad pozitivněji vnímaného klimatu či vyšší shody ve školách, ve kterých je založen žakovský parlament, nebyl potvrzen ani ve středních školách.

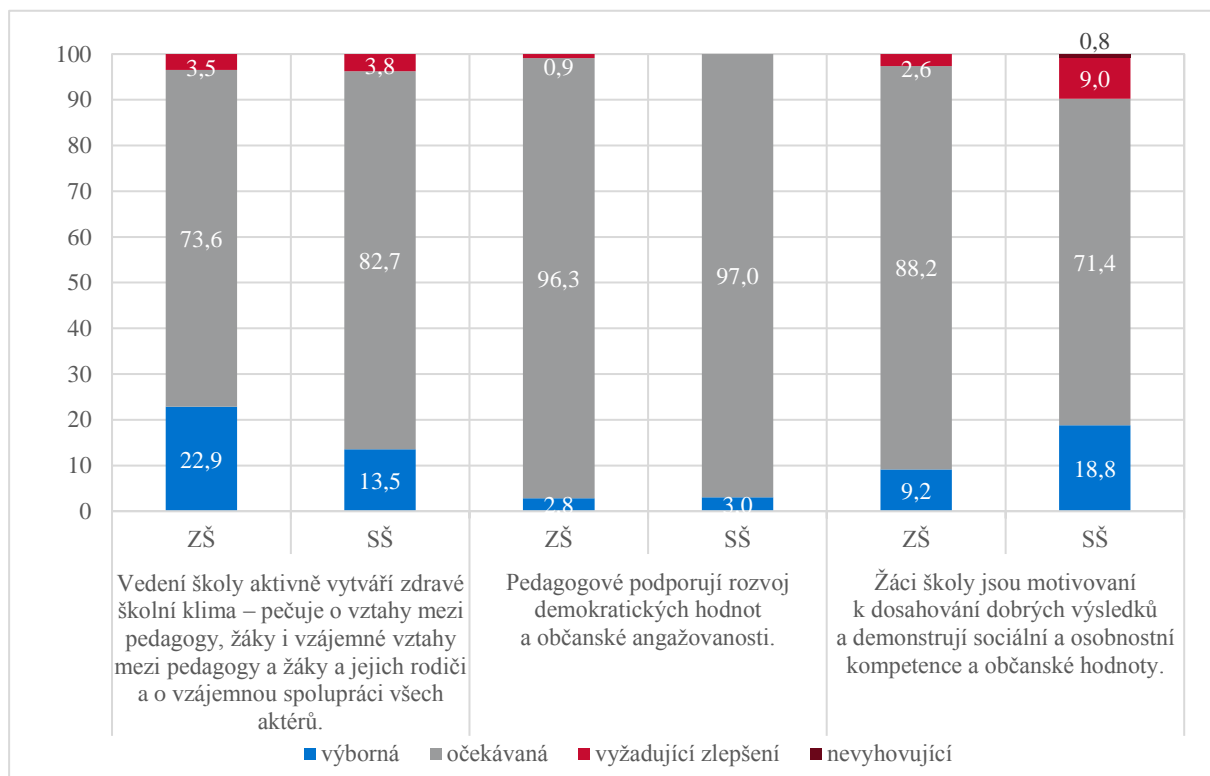
Tato zjištění naznačují, že ačkoliv zřizování samosprávných orgánů žáků ve škole vede k pozitivním efektům, kvalita práce škol s žakovskými parlamenty dosud není taková, aby se výrazněji projevila v oblasti vzájemných vztahů. Nutno však podotknout, že podpora zdravého školního klimatu byla v navštívených školách hodnocena převážně pozitivně (viz graf č. 11).

¹⁵ V grafu jsou zobrazeny výsledky pouze za plně organizované základní školy (275 ZŠ) a pouze střední odborné školy (115 SŠ), aby nedošlo ke zkreslení vlivem typu školy – v navštívených školách jen s 1. stupněm byl žakovský parlament zřízen pouze výjimečně, naopak téměř všechna gymnázia měla zřízený žakovský parlament.

¹⁶ Analýza provedena opět pouze v plně organizovaných základních školách a středních odborných školách (viz poznámka výše).

Česká školní inspekce hodnotí navštívené školy podle modelu tzv. kvalitní školy (sada kritérií sestavená pro hodnocení školy v šesti základních oblastech¹⁷). Součástí tohoto modelu jsou také kritéria, která se vztahují k podpoře demokratických hodnot, občanské angažovanosti a rozvoji zdravého školního klimatu. Analýzou bylo zjištěno, že existence žákovského parlamentu ve škole, ani samosprávy na úrovni třídy na hodnocení těchto kritérií vliv neměla (výsledky jsou tedy uváděny bez členění – viz graf č. 11).

Graf č. 11 Kritéria hodnocení – podíl škol (v %)

Podle hodnocení České školní inspekce rozvíjí vedení školy pozitivní školní klima ve většině navštívených škol (z toho více než pětina základních škol byla hodnocena na výborné úrovni).

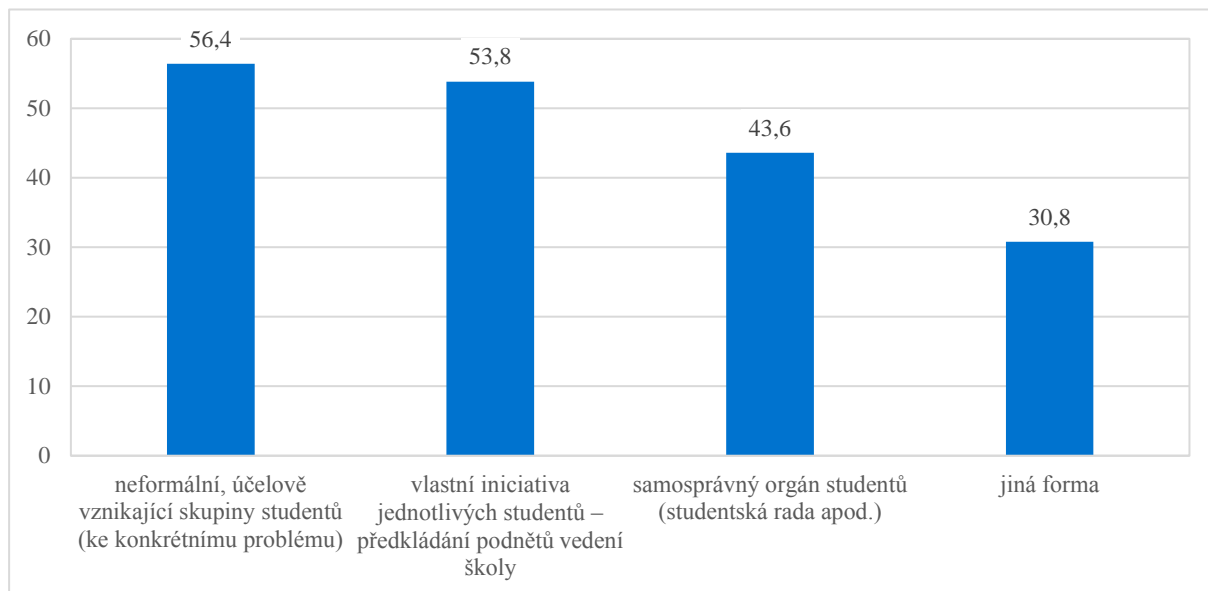
Veskrze pozitivní hodnocení těchto kritérií naznačuje, že podpora rozvoje osobnostních, sociálních i občanských dovedností probíhá do určité míry ve většině škol bez ohledu na existenci formalizovaných struktur pro participaci žáků na rozvoji a fungování školy.

¹⁷ <http://www.csicr.cz/cz/DOKUMENTY/Kriteria-hodnoceni>

3 Participace studentů vyšších odborných škol na fungování a rozvoji školy

Česká školní inspekce zjišťovala údaje o participaci studentů na fungování a rozvoji školy také v 39 samostatných vyšších odborných školách¹⁸.

Graf č. 12 Formy zapojení studentů do rozhodování o škole – podíl škol (v %)

Ve vyšších odborných školách převládají spíše neformální formy participace žáků na rozhodování o škole, ať již mají podobu účelově vznikajících skupin studentů, nebo vlastní iniciativy jednotlivých žáků (obě formy byly zjištěny ve více než polovině vyšších odborných škol). Samosprávný orgán studentů (např. studentská rada) existuje v přibližně dvou pětinach vyšších odborných škol.

Do jiných forem, které uvedlo okolo 30 % škol, se řadila např. možnost vyjádření názoru prostřednictvím evaluačních dotazníků, celoškolní zasedání nebo kolegium ředitele skládající se z volených zástupců studentů. Část ředitelů mezi jinými formami explicitně uvedla také zastoupení studentů ve školské radě, která se zřizuje u všech vyšších odborných škol.

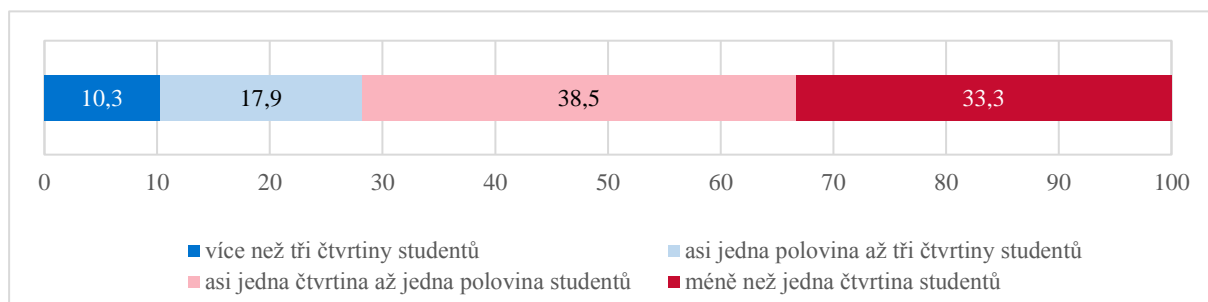
V samosprávném orgánu studentů jsou nejčastěji zastoupeni volení zástupci všech ročníků (82,4 % škol). V necelé osmině škol jsou zástupci voleni bez ohledu na zastoupení všech ročníků. Jedna škola zvolila odlišný přístup – v samosprávném orgánu jsou zastoupeni všichni studenti, kteří projeví zájem.

Samosprávný orgán studentů se schází nejčastěji několikrát za semestr (58,8 %). Přibližně jednou měsíčně se zástupci studentů sejdou v necelé čtvrtině vyšších odborných škol.

Kromě mechanismu výběru žáků zastoupených v samosprávném orgánu a četnosti jejich setkávání bylo zjišťováno také zapojení pedagogických pracovníků do jednání tohoto orgánu. V necelé polovině škol se jednání samosprávného orgánu studentů účastní zástupci vedení školy a ve dvou pětinach zástupci vedení školy i učitelů. Ve dvou školách se jednání účastní pouze zástupci učitelů. V žádné škole nenastala situace, že by se jednání žáků neúčastnil žádný z pedagogických pracovníků.

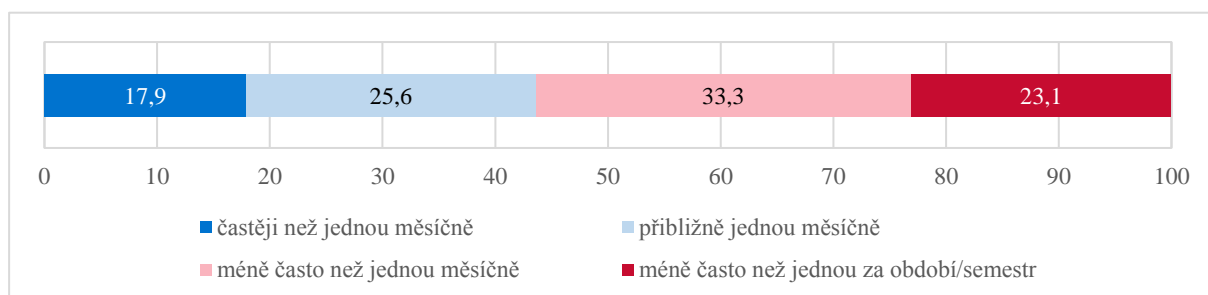
¹⁸ Jde o všechny samostatné VOŠ zapsané v rejstříku škol a školských zařízení.

Graf č. 13 Přibližný podíl studentů, kteří projevují o rozhodování o chodu a rozvoji školy aktivní zájem (přinášejí podněty, účastní se jednání, podílejí se aktivně na realizaci přijatých rozhodnutí) – podíl škol (v %)

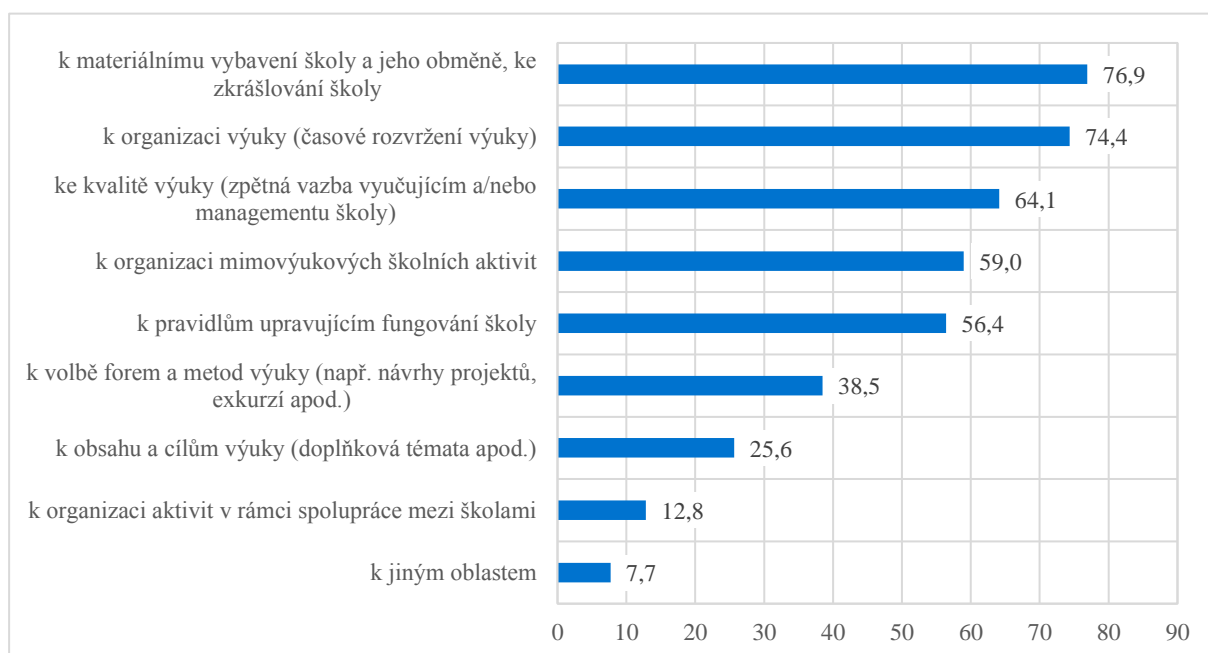
V necelých třech čtvrtinách vyšších odborných škol projevuje aktivní zájem o participaci na fungování školy méně než polovina žáků. Vyšší podíl aktivně se zapojujících žáků tak uvedlo pouze 28,2 % škol, z toho v desetině škol se aktivně podílejí více než tři čtvrtiny žáků.

Graf č. 14 Četnost podnětů pro vedení školy, které přinášejí studenti – podíl škol (v %)

Ve více než dvou pětinach škol studenti přinášejí podněty pro vedení školy přibližně jednou za měsíc nebo častěji. V ostatních školách studenti přinášejí podněty méně než jednou měsíčně (z toho v necelé čtvrtině škol dokonce méně často než jednou za semestr). Současně platí, že ve školách, kde je vyšší podíl aktivních studentů, jsou podněty vedení podávány s vyšší četností.

Graf č. 15 Oblasti podnětů pro vedení školy – podíl škol (v %)

Podněty studentů se nejčastěji týkají materiálních podmínek školy a organizace výuky. Naopak méně často jsou podněty vznášeny k volbě metod a forem výuky, obsahu a cílům výuky a k organizaci aktivit v rámci spolupráce mezi školami. Z jiných oblastí, které však byly uvedeny pouze v malé míře, šlo např. o řešení studijních problémů, nápojové a potravinové automaty nebo aktivní roli školy v hledání následného zaměstnání v oboru.

Ředitelé by uvítali, kdyby studenti přinášeli podněty pro vedení školy zejména v oblasti výuky, a to v oblastech, které byly výše uváděny jako méně časté (volba metod a forem výuky, obsah a cíle výuky), ale také ke kvalitě výuky. Dále by podle ředitelů mohli studenti dávat podněty k organizaci mimovýukových školních aktivit a aktivit v rámci spolupráce mezi školami – tedy k oblastem, které v základních a středních školách patřily k těm, ve kterých jsou žáci nejaktivnější.

Ředitelé dále měli ohodnotit také většinový pohled učitelů jejich školy na přínos participace studentů na chodu a rozvoji školy. Většina ředitelů (84,6 %) se domnívá, že učitelé vidí v zapojení studentů do rozhodování přínos pro školu i pro studenty. Ve zhruba osmině škol učitelé vidí v zapojení studentů do rozhodování přínos pro studenty, méně už pro školu. Ojedinele pak nevidí učitelé přínos zapojení studentů ani pro školu, ani pro ně samotné.

Podobně měli ředitelé uvést také svůj vlastní pohled. Až na tři výjimky spatřují všichni ředitelé přínos participace studentů pro školu i pro studenty. V jakých oblastech konkrétně, zobrazuje tabulka č. 8.

Tabulka č. 8 Přínos participace studentů na rozhodování o chodu a rozvoji školy pro školu/ pro studenty (názor ředitele školy) – podíl škol (v %)

Přínosy	Pro školu	Pro studenty
Vytváření otevřenější atmosféry a klimatu podporujícího vzdělávání	97,2	91,9
Posilování sounáležitosti studentů se školou	94,4	97,3
Získávání podnětů obtížněji viditelných z pohledu vedení školy	86,1	x
Možnost lépe odhadnout dopady realizovaných rozhodnutí zvýšení pravděpodobnosti pozitivních dopadů realizovaných rozhodnutí	38,9	64,9
Rozvoj dovedností a kompetencí studentů	x	51,4

Většina ředitelů vnímá participaci studentů na rozhodování o chodu a rozvoji školy jako přínosnou pro školu i žáky ve vytváření pozitivního školního klimatu a v posilování sounáležitosti studentů se školou. Pro školu vidí většina z nich přínos také v možnosti získat pohled studentů na různé záležitosti, které jsou z pozice vedení obtížněji viditelné. Přibližně dvě třetiny ředitelů spatřují zapojení studentů do rozhodování jako přínosné pro studenty z hlediska zvýšení pravděpodobnosti dosáhnout pozitivního dopadu realizovaných rozhodnutí. Pro rozvoj kompetencí a dovedností studentů hodnotí participaci studentů jako přínosnou pouze přibližně polovina ředitelů.

4 Závěry

Ve většině základních i středních škol mají žáci možnost se zapojovat do rozhodování o životě školy. Jejich hlas je však spíše poradní, aktivity jsou převážně řízeny a navrhovány pedagogy, kteří při rozhodování zohledňují názory žáků. Ve čtvrtině základních a necelé třetině středních škol je pak podíl žáků na rozhodování významnější.

Žáci se nejčastěji zapojují do mimoškolních akcí a jejich organizace, podílejí se na záležitostech týkajících se skupin žáků (např. vztahy ve třídě) a na rozhodování o materiálním vybavení a vzhledu školy. Ve středních školách žáci také častěji poskytují zpětnou vazbu škole

(hodnocení učitelů) a náměty k výuce. Ředitelé škol vidí největší význam zapojování žáků do rozhodování ve škole v motivaci k odpovědnému přístupu ke svému životu i ke světu.

Nejčastější formou participace žáků na rozhodování ve škole je v základních i středních školách samospráva na úrovni třídy a neformální, účelově vznikající skupiny. Ve středních školách to jsou také žákovské parlamenty (52,7 %), které má zřízeno pouze 41,1 % základních škol. Situace základních škol je však z velké části ovlivněna zastoupením základních škol jen s 1. stupněm (37,2 %), z nichž většinu tvoří školy malotřídní, ve kterých převažuje neformální zapojení žáků do rozhodování, ovšem se stejně efektivním výsledkem i při neexistenci žákovského parlamentu. Vyšší podíl středních škol je naopak ovlivněn častějším zakládáním žákovských parlamentů v gymnáziích. Celkově jsou formalizované struktury zapojování žáků do rozhodování častější ve středních školách (především s maturitními obory).

Zjištěné údaje naznačují, že zapojení žáků do rozhodování v základních školách má oproti zapojení žáků středních škol méně výrazné dopady – žáci základních škol se v žákovském parlamentu tedy věnují spíše nácviku dovedností a organizaci různých aktivit. Podle ředitelů základních škol mezi cíle žákovského parlamentu patří nejčastěji zapojování žáků do života školy a pořádání akcí a projektů, zatímco důraz kladený na organizaci mimoškolních akcí ve středních školách je výrazně nižší. Žáci středních škol se pak častěji vyjadřují ke kvalitě výuky.

V samostatných vyšších odborných školách se do rozhodování zapojují studenti ve všech školách, a to nejčastěji neformálními způsoby (účelově vznikající skupiny, vlastní iniciativa jednotlivců). Samosprávný orgán má zřízeno 43,6 % škol. Tento orgán sdružuje nejčastěji volené zástupce všech ročníků a schází se několikrát za semestr. Oproti základním a středním školám se studenti vyjadřují častěji k materiálnímu vybavení školy a organizaci a kvalitě výuky, méně pak k organizaci mimoškolních aktivit. Většina ředitelů vyšších odborných škol spatřuje přínos participace studentů pro školu i pro žáky samotné. Hlavní přínos vidí především v budování pozitivního školního klimatu a v posilování sounáležitosti žáků se školou.

Předkládaná zjištění lze porovnat i s dalšími informacemi, jako jsou např. představy samotných žáků prezentované v rámci národní zprávy k šetření ICCS¹⁹ z roku 2010. Podle nich má nejvíce žáků zkušenosti s hlasováním o předsedovi třídy nebo o zástupci školního parlamentu (někdy se zapojilo 74 % žáků), dále se pak více než polovina žáků někdy účastnila školní hudební či dramatické činnosti mimo rozvrh pravidelného vyučování a téměř stejné procento žáků se někdy aktivně účastnilo diskuse. Třídění podle pohlaví a druhu a typu školy ukázalo, že do všech těchto činností se zapojují častěji dívky než chlapci a také žáci gymnázií oproti žákům základních škol. Rovněž lze zmínit, že 88 % žáků dle informací obsažených v uvedené národní zprávě souhlasilo s tvrzením, že žáci by měli mít větší vliv na dění ve škole, pokud jednají společně a ne každý sám. 87 % žáků pak v šetření ICCS souhlasilo s tvrzením, že zajištění, aby skupiny žáků mohly vyjádřit své názory, by mohlo pomoci řešit problémy ve škole.

Tato data dokladují, že žáci cítí potřebu zapojovat se více do činnosti školy. Zjištění v této tematické zprávě pak v tomto kontextu naznačují, že existují významné rezervy pro zkvalitňování práce žákovských parlamentů.

Pro komplexnost informací je pak možné odkázat také na tematickou zprávu České školní inspekce z roku 2016, která vedle čtenářské a matematické gramotnosti pojednává o rozvoji

¹⁹ International Civic and Citizenship Education Study – Mezinárodní studie občanské výchovy, národní zpráva je dostupná zde: <http://www.msmt.cz/file/12361/>

gramotnosti sociální²⁰, a to zejména proto, že podpora sociální gramotnosti v sobě obsahuje řadu prvků, které mohou být velmi dobře rozvíjeny právě v činnostech žákovských parlamentů.

4.1 Silné stránky

- Žáci mají možnost participovat na rozvoji a fungování školy ve většině základních škol a většině gymnázií. Do rozhodování jsou zapojeni studenti ve všech vyšších odborných školách.
- Ve školách, které mají zřízený žákovský parlament, podávají návrhy na projekty parlamentu především žáci, nejedná se tak pouze o iniciativu pedagogických pracovníků. Žáci v parlamentech základních škol jsou pak mírně aktivnější oproti žákům středních škol – častěji přicházejí s nápady na tyto projekty.
- Do činnosti žákovského parlamentu se často zapojují také žáci mimo parlament (předávají podněty i nápady svým zástupcům) – v 82,7 % ZŠ a 75,8 % SŠ.
- Ve většině žákovských parlamentů v základních školách se žáci kromě řešení konkrétních úkolů věnují také zlepšování svých dovedností.
- V téměř všech základních školách je pedagogický pracovník pověřený koordinací žákovského parlamentu.
- V polovině středních škol vedou jednání žákovského parlamentu sami žáci.

4.2 Slabé stránky

- V intervalu jednou za dva týdny, tak, jak doporučuje CEDU, se schází žákovský parlament jen v čtvrtině základních a desetině středních škol a ve významném podílu škol délka jednání nedosahuje doporučených 45 minut. Ve čtvrtině základních i středních škol má pak jednání žákovského parlamentu podobu krátkého setkávání během přestávek.
- Přestože ve většině základních i středních škol plní žákovské parlamenty důležitou roli, 15 % ředitelů přiznává, že parlament je zřízen pouze formálně. Četnost setkávání členů žákovských parlamentů však naznačuje, že tento podíl je násobně vyšší.
- Ve středních školách není příliš zavedena jednotná metodická podpora – to se projevuje např. v častější absenci koordinátora žákovského parlamentu (jeho pozice není ustavena v 22,2 % středních škol, což má negativní dopad na míru rozvíjených dovedností žáků; podmínky pro svou práci nemá zajištěny v 44,2 % škol), častějším průběhu zasedání během výuky a nejednotném postupu při volbách do parlamentu (v 45,5 % středních škol).
- Ve středních školách je v žákovském parlamentu kladen menší důraz na rozvoj a trénink občanských dovedností žáků (dovednosti členů žákovského parlamentu nejsou rozvíjeny přibližně ve čtvrtině středních škol a polovina ředitelů tento rozvoj nevnímá mezi hlavními cíli žákovského parlamentu).
- Ačkoliv by měl koordinátor usilovat o postupné předávání odpovědnosti žákům, ve dvou pětinách základních a čtvrtině středních (zejména odborných) škol koordinátor dlouhodobě vede zasedání žákovského parlamentu a odpovědnost členům parlamentu nepředává.

²⁰ Tematická zpráva Rozvoj čtenářské, matematické a sociální gramotnosti na základních a středních školách ve školním roce 2015/2016 je dostupná zde: <http://www.csicr.cz/cz/Dokumenty/Tematicke-zpravy/Tematicka-zprava-Rozvoj-ctenarske,-matematicke-a-s>

4.3 Doporučení

- Podporovat participaci žáků na rozhodování a fungování školy (a zejména u středních odborných škol, v jejichž nadpoloviční většině nejsou žákovské parlamenty ustaveny) – vlastní participace žáků vede nejen k přijímání odpovědnosti za prostředí, v němž žáci žijí, a za své jednání, ale má i preventivní dopady na mnoho rizikových jevů, které se ve školách objevují (vandalismus, šikana, generační střety apod.).
- Metodicky podpořit školy a koordinátory žákovských parlamentů (zejména ve školách, ve kterých parlament funguje pouze formálně) – např. krajská Konzultační centra Školy pro demokracii, další vzdělávání pedagogických pracovníků a plošná podpora občanského vzdělávání.
- Zajišťovat ve školách odpovídající podmínky pro fungování žákovských parlamentů – vyhrazením času (alespoň 1x za 14 dní na minimálně 45 minut) pro setkávání žákovského parlamentu, zanesením vzdělávacích cílů žákovského parlamentu do školního vzdělávacího programu a podporou osoby, která žákovský parlament koordinuje – finančním ohodnocením, zajištěním dalšího vzdělávání apod.).
- Klást vyšší důraz na rozvoj občanských dovedností žáků ve středních školách, tj. vytvářet ze žákovského parlamentu vzdělávací aktivitu (nikoliv jen platformu pro setkávání žáků a prosazování jejich názorů), které se věnuje proškolený pedagog, jenž žáky provází vzdělávacím procesem vedoucím k trénování občanských dovedností, tvorbě klíčových postojů a upevňování hodnot, které jsou nezbytným základem všech kompetencí pro posilování demokratické kultury.
- Využívat metodické materiály a doporučení, která jsou k dispozici v otevřených vzdělávacích zdrojích²¹.

²¹ Zmínit lze např.:

Vzděláváním k demokracii

Jak mohou všichni učitelé podpořit výchovu k občanství a lidským právům

Obě publikace dostupné z: <http://www.obcanskevzdelavani.cz/publikace>

Froněk, J. 2013. *Žákovský parlament na prvním stupni. Pomocník pro koordinátora parlamentu*. Dostupné z:

<http://www.skolaprodemokracii.cz/stahnout-soubor?id=321>

Hazlbauer, T. 2012. *Žákovský parlament I. Jak začít s parlamentem, aby brzy neskončil*. Dostupné z:

http://cedu.cz/uploads/fb6a26394faba891c80e003a12335040640fac48_uploaded_i-metodika-final.pdf

Hazlbauer, T. 2017. *Žákovské parlamenty na středních školách*. Dostupné z:

<http://www.skolaprodemokracii.cz/zakovske-parlamente-na-strednich-skolach-0.html>